

Ала Петрушкевіч

Гродна

Вобраз горада ў паэзіі «белавежцаў»

Большасць сяброў беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа» нарадзіліся і ўзгадаваныя ў розных вёсках Беластоцчыны. Невыпадкова, што назвы Белавежа, Крынкі, Бандары, Дубічы Царкоўня, Мора, Польшыя, Мокрае, Маліннікі арганічным шэрагам упісаныя ў вобразны свет гэтай беларускай паэтычнай выспы. Праз жыццёвы шлях творцаў прайшлі і розныя гарады, таму ў паэзіі «белавежцаў» натуральна паўстае вобраз горада, які выяўляе не толькі адметны воблік культурнае прасторы, але і асабістае ўспрыняцце ўрбанікі з яе культуралагічнымі, гісторыясофскімі, псіхалагічнымі кодамі.

Найбольш увагі гарадской тэматыцы аддадзена ў паэзіі аднаго са стваральнікаў “Белавежы” Яна Чыквіна. Ягоная гарадская геаграфія надзвычай разнастайная: Бельск, Беласток, Варшава, Лондан, Ленінград, Любонь і інш. Бельск у гэтым шэрагу першы невыпадкова. Сіла, хай непасрэдна не выказанае, эмацыйна стрыманай, сцішанай, але вялікае любові, прывязвае героя да гэтага места, з якім звязана маленства аўтара, школьныя гады, ягонае сягоння. Любіць родны горад няцяжка, бо гэта азначае любіць сваю маладосць, сваіх крэўных, а вось вярнуцца туды, каб застацца ў тым месце, – справа зусім іншага парадку, рашэння, душэўна выверанага, вынашанага. Зразумела, пра творцу мусіць ісці размова, калі мець на ўвазе выказванне рускага даследчыка гарадскога тэксту У.В. Абашава: *Асвойваючы месца, выбранае для жыцця, чалавек не толькі перайтварае яго ў тылітарна. Зыходзячы з духу і нормаў свае мовы і культуры, ён арганізуе новае месца сімвалічна і тым самым, вырываючы яго з нямога да гэтага*

часу ландшафта, далучае да культуры¹. А менавіта сучаснымі беларускімі паэтамі і творыцца новы тэкст Бельска, які ўпэўнена ўводзіцца ў культурны кантэкст. Так, яны разумеюць сённяшняе эксцэнтрычнае становішча (тэрміналогія Ю.М. Лотмана) Бельска ў семіятычнай прасторы, на ўскрайку культуры. Бо на ўскрайку аднае і за мяжою другое краінаў. Бо невялікі, знешне быццам застыў у сваім развіцці, страціў былую славу. Але ўжо стаўся самадастатковай гарадской прасторай, выразнай, духоўна напоўненай.

Бельскія вершы Яна Чыквіна хаваюць у сабе вельмі няпростыя сэнсы. Звернем увагу на два творы, у якіх вобраз горада паўстае з розных ракурсаў, праз што вызначаюцца розныя інтэрпрэтацыйныя коды: гісторыясофскі (“З анахарэтавых запісаў”) і псіхалагічны (“Божая кароўка”).

Кампазіцыя верша “З анахарэтавых запісаў” (тры трынаццацірадавікі і абарванае з двух бакоў лірычнае пасляслоўе) дасканала выпісвае (недарэмна ж – запісы) пазначаны гісторыясофскі код: у першай страфе паўстае стары Бельск, у другой ягонае сёння, у трэцяй – мара пра вяртанне мінулае славы. Сэнсавай завершанасці спрыяе кальцавая кампазіцыя, калі і ў першай, і апошняй страфе паўстае парадаксальна-апраўданая мара: *А што калі б купіць нам Бельск...*

Заяўленым у назве твора вобразам героя, праз думкі і пачуцці якога даносіцца ўяўленне пра Бельск, з’яўляецца анахарэт. Нагадаем, так здаўна называлі пустэльнікаў, што аддаліліся ад свецкага жыцця дзеля хрысціянскага падзвіжніцтва, жылі ў пустынных месцах, пазбягаючы кантактаў з іншымі. Анахарэт ў вершы Яна Чыквіна – кніжнік, свет ягоны абмежаваны і ўзбагачаны кніжнай мудрасцю, а час увесь аддадзены яе памнажэнню. Гэта мысляр, які прапануе новыя, парадаксальныя ідэі: *Зноў прамільгнула ноч над горбай кніжак // І думкі ўжоца нібы хмель*. Цалкам лагічна, што твор напісаны вершам, бліжкім да александрыйскага. Ян Чыквін выкарыстоўвае не парную, як у класічным александрыйскім вершы, а перакрываваную рыфму, і памер не гекзаметр, а пентаметр. Затое цэзура пасля трэцяе стапы вытрымана ўсюды. Класічныя ўзоры александрыйскага верша ўведзены ў сучасную айчынную паэзію яшчэ Максімам Багдановічам. Згадаем ягоныя “Перапісчык” і “Летапісец” з нізкі “Старая Беларусь”, героі якіх тыя ж анахарэты. Вобраз, створаны Янам Чыквіным, з іх кагорты. «Белавежскі» творца ідзе ўслед за «нашаніўскім» класікам.

¹ В.В. Абашев, *Пермь как текст*, (в:) В.В. Абашев, *Пермь в русской культуре и литературе XX века*, Пермь 2000, с. 5.

Тэма даўняе гісторыі, прамінулай славы поруч з матывам сучаснага заняпаду вызначаюць гісторыясофскі код твораў. Зразумела, што ў цэнтры ўвагі аўтараў, якія ўспрымаюць горад з такіх ракурсаў, знакамітыя мясціны, якія ў літаратуразнаўчай навуцы атрымалі назву маркіравальныя кропкі. Такім у Бельску з'яўляецца замкавае ўзвышша. Зварот да даўняе гісторыі, згадка пра колішнюю славу горада (а быў ён адным з буйнейшых цэнтраў вялікае дзяржавы), зразумела, выклікае пачуццё гонару:

...З ягоным замкавым узвышшам,
 Даўно дзе вырашалі бег падзей
 Літоўскія княжаты, гетманы, баяры,
 Адкуль спадарскаю рукою,
 Бывала ж, вольным людям Віцень правіў,
 Куды сцякаліся павольнаю ракой
 Купцы, блудзягі, басурманы,
 Бо ў Бельску быў для іх зацішак
 І буйны цэнтр вялікае дзяржавы².

Сённяшні воблік Бельска, ягоная культурная прастора таксама мусілі б фармавацца вакол таго ж месца. Але тая маркіравальная кропка сталася цалкам іншай, змяніўшы і назву (замест Замкавай – Лысая гара), і знешні выгляд. Ды справа анахарэта шукаць духоўныя скарбы, вяртаць іх, напаўняць адвечным, высокім сэнсам. Вобраз сухотнае пустэчы, а гэта перыфраза сучаснага заняпаду, як нельга лепей перадае смяротную небяспеку, што пагражае духоўным скарбам:

Цяпер там толькі Лысая гара,
 Увенчана сухотнаю пустэчай,
 Якую ўсё ж не ў моцы заараць
 Праз шмат стагоддзяў плуг чужэчы (226)

Найперш гэтая небяспека навісае над беларускай мовай, што спрадвеку панавала тут: *І зарастае поле чыстай мовы // Картавым карканнем варонім*. Пад *карканнем варонім* разумеем зневажальныя закіды ворагаў беларушчыны, крумкачоў, што кружляюць над жывым, якія і зблізку не бачаць тое, што дадзена Небам гэтай зямлі адвечку, што дадзена кожнаму народу як найвялікшы скарб. Аптымістычныя высновы да жыццёвае моцы Беларусі падмацаваныя вераю ў Божы провід:

² Я. Чыквін, *Адно жыццё: Выбранае*, Беласток 2009, с. 226. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

І праміне, мабыць, і Польшча, і Расея,
А Беларусь жывою застаецца.
Хай сыдзе боска міласэрнасць! (226)

Вернемся да таго, што пазначана намі як парадаксальна-апраўданая мара героя, якая названая парывам душы. Але не *няясны* ён, а нават вельмі зразумелы. Паняцце “набыць” тут зусім не ўтылітарнага зместу. Бо толькі праўдзівыя анахарэты здольныя аднавіць у новым часе, на новым вітку даўняю веру, бо ім належаць веды. Невыпадкова ў фінале слова *купіць* заменена на *набыць*. Гаворка не пра матэрыяльныя багацці горада, а пра духоўныя скарбы, аднаўленне ўсёй гарадское прасторы, засяленне яе наноў. Бо культура, і паэзія ў прыватнасці, з чым цалкам пагаджаемся, *не нейтральная да фізічнае прасторы, яна яе ідэальна перабудоўвае і трансфармуе, надае ёй структуру і сэнс. У выніку нараджаецца новая рэальнасць месца*³. Дзеля гэтага нараджэння-ўваскрасэння і ўзнікае парыў *набыць*... *Бельск*:

О, гэта мысль мяне кунежыць
І лечыць збалелае сэрца:
Набыць нам старажытны Бельск
(адкуль душы няясны гэтакі парыў,
калі кладуцца словы, як малітва!?)
З яго прасторай навакольнай... (227)

Уваскрасенне колішняе славы старасветнага горада мусіць адбыцца літаральна праз усё, праз кожны найдрабнейшы аскепак. Не павінна быць нічога, што б гучала дысанансам, што існавала б чужародным целам у адноўленай духоўнай прасторы. Так можна прачытаць паэтычны абрыў-пасляслоўе:

.....у кожным жыццё-колесе
У безыменнай нат пясчынцы...
..... (227)

Праз гэты твор па-новаму раскрываецца вобраз лірычнага героя, асобы духоўна багатай, мастака, мысляра, заглыбленага ў гісторыю, занепакоенага сённяшнім. Беларусацэнтрычны вектар паэзіі Яна Чыквіна не лакалізуе мастацкую прастору, а выводзіць да агульначалавечага, вечнага.

³ В.Н. Топоров, *Пространство и текст*, (в:) В.Н. Топоров, *Текст: семантика и структура*, М., 1983, с. 25.

Верш “Божая кароўка” насычаны яшчэ больш складанымі сэнсамі. Насамрэч у створаным паэтам бэльскім тэксе не толькі няма Бельска, які існуе ў рэальнасці, а наогул прысутнасць горада заўважна тут толькі як неабходны, сугучны душы чалавека фон: *Бельск пасля вясенняга дажджу начнога // мокры уставаў...* Феномен гарадское рэальнасці адсунуты аўтарам кудысьці ў акварэлі высяў. Гэта цалкам новая метафізічная прастора. І гэта зразумела, бо галоўным з’яўляецца тут матыў аднаўлення, вяртання да жыцця па-за штодзённасцю, па-за ўтылітарнымі клопатамі *абаклуенных* людзей. Герой кіруецца трансцэндэнтным досведам тых, у прастору існавання каго ён трапляе, дзякуючы незвычайнай відушчасці, дадатковаму зроку, што дадзены яму па вяртанні. Яму адкрываецца новая рэальнасць, вітальны парыў напаўняе душу як кампенсацыя за пакуты ў выніку *амаль смяротнай траўмы*, калі скрозь цемру шлях выводзіць да святла:

І як бы трэцім вокам бачыў, што жыццё бурліла на усіх паверхах,
судакраналася і з кожнага яго найменшага скрылёчка
ва ўсе напрамкі пасылаўся той жа таямнічы імпульс,
вестка-радасць існавання, што і ў ім не згасла.
А жывога шмат вірліла ўкола пад высокім небам
і мяжы ніякай не было між ім і імі (212).

Наогул, у паэзіі «белавежцаў» Бельску пашанцавала найбольш. І гэта зразумела, бо гэты горад стаўся родным, апроч Яна Чыквіна, цэлай паэтычнай плеядзе: Надзеі Артымовіч, Юрыю Баене, Галіне Тварановіч, Жэні Мартынюк, Лідзіі Маліноўскай, Зосі Сачко. Вобраз, створаны кожным паэтам, адметны, выяўляе індывідуальнае бачанне, успрыманне дарагога месца, уплятаецца ў агульную мазаіку. Спецыфікай гісторыі горада тлумачыцца парадаксальнае, на першы погляд, ва ўспрыняцці параўнанне ў вершы “Бельску” Надзеі Артымовіч:

Мой родны горад маленькі
маленькі
як кропля дажджу кароткая
яна расплываецца
перастае існаваць
калі ўпадзе на зямлю⁴.

Праз гэтае супастаўленне далей сцвярджаецца жыццёвая моц горада. У пачатку другой страфы паэтка змяняе адно слова: замест *маленькі*

⁴ Н. Артымовіч, *3 неспакойных дарог. Паэзія*, Мінск 1992, с. 6.

– малы. Гэтая нязначная на першы погляд замена мае, аднак, істотнае значэнне. З яе пачынаецца трансфармацыя ўспрыняцця вобліку горада. Ён не расплываецца, не перастае існаваць. Ён жыве паўнаважасным жыццём, ягоныя вузкія вулкі напоўнены людзьмі, ён увесь у руху. Жыццёвая плынь горада параўноўваецца з ракою. Бельск быццам вырастае, знікае адчуванне “маленькасці”, пачынае ўспрымацца як вечны горад, у якога ёсць пачатак, але няма канца. Таму не падуладны ён ніякім стыхіям:

Мой родны горад
малы
як кропля дажджу
але
не расплывецца ён ніколі
не знішчыць яго бура
агонь не спаліць⁵.

Гэтая метамарфоза зразумелая: адчуванне вечнасці і велічнасці надае маленькаму гораду пачуццё вялікай любові паэткі-патрыёткі, знітаванасць з тутэйшым людствам, жыццядайная сіла роднасці: *Дрэва без караня // усыхае // чалавек без наветра // памірае*.

Бельск для лірычнай герані паэзіі Надзеі Артымовіч паўстае ратавальнай, гаючай сілай. Адбываецца штосьці неверагоднае, калі трансфармуюцца прасторава-часавыя сувязі:

Г’ю прагна
Як цудадзейнае лякарства
Тваё неба мой Бельск
Затрымаў ты для мяне
Свой час
І свеціць ясна
Тут
Мой промень⁶.

Адметнае адчуванне месціча выказана пра Бельск Юрыем Баенам, калі перададзена годнае пачуванне, спакой гаспадара у сваім горадзе, у сваім доме: *жыву // зусім звычайна // нармальна*, адчуванне надзейнай захаванасці сябе ў сваёй прасторы і адначаснай далучанасці да тутэйшага людства праз натуральную гасціннасць:

⁵ Тамсама.

⁶ Тамсама.

калі нехта
пастукае ў дзверы
адкрываю
калі ласка
заходзьце ў дом⁷.

Лірычнае выказванне падфарбавана іроніяй. Гэта зразумела: верш называецца “Анкета”, стылізаваны пад гэтую афіцыйную паперу, уяўляе сабой кароткія адказы на пытанні. Творцы заўсёды з іроніяй ставяцца да афіцыйных папераў. Але прыхаванае насміханне не замінае выказаць сур’ёзныя думкі, балеснае адчуванне насельніка памежжа. Размова ідзе пра месца беларуса ў сваім свеце, у сваім доме, які воляю гістарычнага лёсу апынуўся між захадам і ўсходам. А беларус ўсяго толькі імкнецца застацца сабою, паважаючы гэтае права для іншых. Таму ў фінале верша за вымаўленым (*нікому не замінаю // быць чалавекам // у Бельску*) чытаецца і непрамоўленае: не замінайце ж і мне.

Не абызены ўвагаю «белавежцаў» вобраз Варшавы. Так, ён паўстае на самым пачатку творчасці Яна Чыквіна, бо тут прайшла маладосць паэта. Псіхалагічны код Варшавы, горада як прасторы ўнутранай засяроджанасці пачуцця, адметна пазначаны аўтарам. Адметнасць выяўляецца не ў адлюстраванні пачуцця, а ў мроі пра яго, у чаканні, якое бывае больш прыцягальным і вартасным, чым само пачуццё. Лірычны герой з тых рамантычных асобаў, што зачараваныя красою, падудадныя яе поклічу. У агульным кантэксце першай кнігі з назвай-рухам “Іду” (1969 г.), у якую малады паэт уклаў нязгоду з застоійнымі працэсамі тагачаснага грамадскага існавання, гэты вектар (шлях-пошук кахання) упісваецца натуральна. Ён быў скіраваны ў глыбіні душэўных памкненняў, перажыванняў, да пошуку ідэалу жаночкасці. Гарадская прастора акрэслена пэўнымі тэрытарыяльнымі характарыстыкамі (алеі ў знакамітых Лазенках), але пазбаўлена вобразнай канкрэтыкі. Настрой «зачараванасці падманам» пануе паўсюль: і ў парку, і ў душы героя. Прыгажосць прывідная, размытыя яе абрысы. Неда-рэмна ў кожнай страфе галоўную сэнсавую нагрузку выконвае вобраз туману, што нязменна рыфмуецца з словам “падман”:

Каго шукаю, куды іду,
Калі ногі расплываюцца ў тумане?

⁷ Ю. Баена, *Вечар над светам*, Беласток 1998, с. 28.

Што ў пустым парку раніцай знайду,
У Лазенках, зачараваных падманам?
Іду, прыгажосці паслухмяны (23).

Тут відавочны адзін з двух вылучаных У.М. Топаравым псіхалагічных тыпаў у адносінах да прасторы, які характарызуецца асаблівай зацікаўленасцю да яе, *здольнасцю разумець яе сэнсы*, (“*прыслухоўвацца*” да прасторы)⁸. У вершы Яна Чыквіна гэтае “прыслухоўванне” – аж да поўнага вобразнага паяднання, зліцця, пераплаўлення прыроднага і чалавечага. Так, воблік дзяўчыны сатканы з *расы ранняй і туману, паразвешваны на кветках і галінах*.

Шлях героя-рамантыка ўяўляецца не канкрэтнай дарогай, сцяжынай, алеяй, а як блуканне між навакольным і ўнутраным, дакладней праз навакольнае да ўнутранага. Покліч красы – гэта не толькі запатрабаванасць эстэтычнага плану, прага эстэтычнае насалоды, але і разуменне, што прыгажосць скіроўвае да ідэалаў добра, святла. Душу героя напаўняе глыбокае задавальненне, што менавіта такі шлях абраны: *Добра, што іду я, яму паслухмяны*.

Наогул, у вершах варшаўскага цыклу аддадзена багатая даніна хараству. Найперш красе жаночай, калі яна, сучасніца, параўноўваецца з самымі пекнымі тварэннямі сусветнай культуры, сілаю чараў сваіх роўная міфалагічным персанажам. Таму кволасць і далікатнасць яе цалкам натуральна спалучаюцца з незвычайнаю, незямною сілаю:

Ёсць у Варшаве хараство
Грэцкіх німф і рымскіх карыятд,
Калі з неонавых кастроў,
Вечарам,
Сірэннай з Віслы, голая,
Выходзіш ты
І неба зорнае
Рукою кволаю,
У ручніку разгорнутым,
Трымаеш над сабой (60).

З пазнейшых варшаўскіх вершаў вылучым “Здаецца мне, што я іду па Саскім...” Твор напоўнены прасветлена-балесным настроем і дзякуючы адпачатковай умоўнасці, прывіднасці лірычнага дзеяння і разуменню сваёй адасобленасці і ў прасторы, і ў часе ад таго кульмінацыйна-ўзнёслага, якое паэт называе *гады велікодныя ў сонечным ззянні*.

⁸ В.Н. Топоров, *Пространство и текст*, с. 250.

Лірычны герой па-за тым святам жыцця, дзе пануе радасць уваскра-
сення, гучыць мелодыя любові і цепліца надзея на рух у бясконцасць.

Фінальны катрэн вяртае да крушнага разумення свайго шляху,
наканаванага звыш, фатальна непазбежнага, што нельга змяніць ні-
якімі высілкамі, ніякім рухам, напоўненага адвечным болем, бо ўсё
мусіць адгарэць, незваротна знікнуць. Асабістае тут праецыруецца і на
той колісь мацярык, а зараз невялікую выпу беларушчыны, што на
ўскрайку вялікае дзяржавы няўхільна рухаецца да нябыту:

І як ні ідзі ты, а будзе твой шлях заўжды на ўскрайку,
Бо ты адтуль, дзе толькі актавы болю і скрухі...
І ты, як кастрычнік, палка ўспылаўшы,
Сваю маладосць у вогнішча дзён ярэмных кідаеш (258).

Розным, з самых разнастайных ракурсў: прыродных, пачуцёвых
– паўстае ў паэзіі Яна Чыквіна вобраз Беластока. Горад можа быць раз-
вігальна-самотным, як у “Беластоцкай элегіі”, дзе пераплецена столькі
пачуцёвых нюансаў: захапленне і расчараванне, радасць і самота. Сы-
ход так чаканай і такой заўсёды кароткай цёплай пары праецыруецца
на асабістыя праблемы, страты:

Лета мінае. Апошнія лета.
Багрова-ліловае, ціха-замгленае,
Радасна-кволае, велічна-сумнае.
Лета маё. Неўрадлівы палетак (91).

Верш “Лета 1980” вобразна фіксуе дакладны час, пакідае ў запі-
сах сучаснага мастака-летапісца канкрэтныя звесткі, што вядуць да
шырокіх абагульненняў, выклікаюць імкненне дайсці да прычынаў та-
кога сырога, абрыдлага, знелюбелага стану ў прыродзе, што адпавед-
на ўплывае на чалавечую душу, не спрыяе росту жывой актыўнасці,
знішчае прагу тварыць. І нават усемагутны час, што ляціць, не зва-
жаючы ні на якія катаклізмы, мусіць адпаведна рэагаваць на шэрасць
абрыдлага:

Час задрыжаў і звініць, як струна!
Жывых не растуць уяўленняў сцябліны.
Хто гэта месіць воду і гліну?
Хто гэта кінуў пракляцце на нас? (98)

А ў вершы “Навальніца ў Беластоку 1981” вобраз горада ад па-
чатку бачыцца незвычайным таму, што парушаны сам прыродны, га-
давы рух: сярэдзіна зімы, што старанна фіксуецца паэтам-летапісцам

(пазначана дата – 21.01.1981). Карціна, намаляваная аўтарам, носіць фантазмагарычны характар. Стыхія ўспрымаецца як кара, калі адчыняюцца нябёсы і ў адно зліваюцца вада і агонь, а разам іх сіла памнажаецца ў разы, палюхае, руйнуе ўсё. Нат сонца, магутнае, жыццядайнае, недасяжнае ў сваёй вышыні, змяняецца, дэфармуецца:

Нібы прабегла вуліцаю дзетвара –
Праехала пажарная машына:
Гарэлі сцены пачарнелых хмар,
І з вогнішча тырчаў асколак сонца (99).

Не толькі культуралагічны код Беластока аўтар узнаўляе ў вершы-роздуме, што выкліканы сузіраннем помніка Пілсудскаму. Развагі над тым часам, калі роля гэтай асобы была выключнай у гісторыі Польшчы, і ягонымі ўплывамі на сягоння, прыводзяць да скрушнай высновы пра лёс Беларусі. Постаць кіраўніка дзяржавы паўстае ва ўспрыняцці паэта зусім не ў арэоле дзяржаўнае велічы (*Пілсудскі-дзед*). Эстэтычная зніжанасць вобраза знае асобы прыадкрывае аўтарскае стаўленне да яго.

Што ляжала ў аснове палітыкі Пілсудскага на ўсходзе, які лёс вызначаўся Беларусі, ці сапраўды: як роўны з роўным?.. Пытанні не з'яўляюцца рытарычнымі. Яны патрабуюць глыбокага аналізу:

З намі ён быў ці толькі марыў
Польшчу пабольшыць на тлусты кусок,
А калі не – множыць смерць і пажары?! (187)

Аказваецца, што Беласток у Чыквіна і «балотны». У вершы «Мы ўехалі ў балотны Беласток» прастора горада чужая, варожая асобе. Зрэшты, і сябе герой зусім не прыхарошвае. Ягоны маналог наскрозь прасякнуты песімізмам, у полі зроку – бадай толькі негатыўнае. Адчужанасць між людзьмі перарастае ў непрыхаваную варожасць:

Па ўсім паселішчы паўсюль зачыненыя дзверы.
Ніхто нам не адчыніць іх – няхай яны б згарэлі...
Свайго шкадуем соладка, а іншых шлем ў халеру (261).

Колазваротны шлях, выпісаны ў фінальным тэрцэце, не дадае аптымізму. Бо гэта таксама наканаванне, на аўтарства якога могуць прэ-тэндаваць і Тварэц Саваоф, і Мікола-цудатворац:

А я важу сябе туды й сюды – з паўвёскі у паўгорад,
Бо ўсё на свеце ўпісана у форму вогненнага кола,
Якое круціць Саваоф, а часам і святы Мікола (261).

Адзін з культуралагічных кодаў Беластока – палац і парк Браніцкіх, якія надаюць гораду непаўторны воблік. Менавіта дзякуючы гэтаму знакамітаму архітэктурнаму ансамблю ў паэзіі «белавежцаў» выразна вылучаецца матыў горада-раю. Да прыкладу, успрыняцце дзівосаў горада як раю, які ствараецца дзіцячым зрокам, сустракаем у вершы Віктара Шведа “Райская птушка”. У творы паўстае згадка з далёкага, яшчэ даваеннага часу. Перададзена пачуццё незвычайнага хвалявання, перажытага юным героем, калі помнік архітэктурны быў успрыняты як нябесны цуд:

Браніцкіх парк нібыта рай
Тут успрымаўся мною.
Такая прыгажосць – зважай!
Было мне ўсё святое⁹.

Зусім не лірычную мелодыю навявае гэты горад герою верша Юркі Буйнюка “Беластоцкая калыханка”. Матыў горада-драпежніка, што паўстае злавеснай, знішчальнай сілай, адпавядае восеньскаму змрочнаму пейзажу. У такі час асабліва неабходна мець сілу да супраціву холаду, змроку, страху:

Важнае – быць бацькам новых надзей,
якія нараджаюцца ў цяжкія дні восені,
канаючай на тратуарах
бяссоннага ваўка-горада,
які праглыне не адну веру ў душы
і не апошнюю надзею ў сэрцы...¹⁰

Два вершы Міры Лукшы пра Беласток – “Белы Сток” і “Выходжу з цела...” успрымаюцца як праўдзівы дыстых, дарма што раздзеленыя яны паэткай, праз многа вёрстаў-старонак змешчаныя ў зборніку “Пад знакам Скарпіёна”. Белы Сток – і зранены, і зроднены з душою і целама лірычнай гераіні, знахаркі, чарадзеікі:

з белаі раны выплываю
белым патокам
абмываю сябе з чорнага сну
выпалоскваю
замоваю

⁹ В. Швед, *Адплываем з Мора*, Беласток 2010, с. 33.

¹⁰ Ю. Буйнюк, *Самота дажджу*, Беласток 2009, с. 34.

замаўляюся
замываюся
займаюся нямею¹¹.

Рух-палёт, знітаванасць з душою горада відавочныя і ў другім вершы. Алюзія на Шагалаўскія праменады дадае вобразнага каларыту, на першы погляд, пашырае паэтычную прастору. Але толькі на першы погляд. Бо вочы герайні прыкаваны ў гэтым руху да аднаго, выходзяць адну кропку – Белы Сток. Тут ужо не асабістыя жаночыя мары-мроі, а роздум над лёсам месца, што адарвана ад радзіннага. Адарвана незваротна, назаўсёды. Ды толькі жыве ў ім генная памяць, што не адпускае: *А ніяк // не адарвацца // ад тае пупавіны*¹².

Па-рознаму малююць «белавежцы» чужыя, далёкія гарады. Так, самы злавесны партрэт горада, створаны Янам Чыквіным, належыць Ленінграду. Паэт паўстае разбуральнікам велічнага Пецярбургскага міфу горада-імперыі. Тут веліч не вабіць, а палюхае, прыгнятае. Надзвычай трапная перыфраза – балотны дракон – выяўляе і гнілую багнавую аснову месца, і ягоную магутную знішчальную сілу, варожасць асобе. Чалавек, які жыве ў еўрапейскім кантэксце, пачуваецца свабодным у сваіх стасунках са светам, у гэтым месце ператвараецца ў маленькага чалавека, што апынуўся ў чужародным асяроддзі. Ім апанаваў адчай, страх, што перарастае ў жах. Невыпадковыя тут вобразныя рэаліі “ваеннага” плану:

Траншэі вуліц з танкамі трамваяў,
Жалезная вантроба балотнага дракона –
Маленькі чалавек я, бегаю ў адчай,
Мяне тут душаць – Лаакона (145).

Культуралагічны код горада, калі ў цэнтры ўвагі творцы – помнікі культуры, архітэктуры, якія ствараюць непаўторны вобраз, што найперш прывабляе ў Санкт-Пецярбурзе, у вершы таксама разбураны. Не таму, што герой не бачыць архітэктурных вабнотаў, а таму, што напаўняюцца яны сэнсам злавесным.

Верш быў напісаны ў 1976 годзе, у часы ваяўніча-атэістычных, калі царкоўныя званы на храмах прыдушана маўчалі. Велічная музыка-перазоў званоў заўсёды стварала адметны гукавы фон, без чаго душа

¹¹ М. Лукша, *Пад знакам Скарпіёна*, Беласток 2011, с. 12.

¹² Тамсама, с. 38.

горада бачыцца спустошана-самотнай: *О горад-клавіятура, сумны горад! // Чаму царквы твае не звоняць?* (145)

Паўстае пытанне: чаму вобраз гэтага горада такі злавесны. Падаецца, адказ можа быць лаканічным: Ленінград знішчыў Санкт-Пецярбург. У горадзе вялікіх мастакоў слова, якія стварылі ягоны міф, герой не адчувае іх прысутнасці, без чаго Ленінград паўстае абяздушаным, абездухоўленым:

Ні Пушкіна няма, ні Гогаля, ні Блока...
Той анёл, што на плошчы Эрмітажа,
Як той Гапон. А трэба ім прарока (145).

Поўнай супрацьлегласцю савецкаму Ленінграду аказваецца далёкі Лондан. У душы героя верша Чыквіна ўзнікае светлае, малітоўнае пачуццё. Супакаяльная прысутнасць Творцы, малітоўная далучаснасць да вечнасці:

Пятру спавядаемся й Паўлу
З кніг скону. І кленчачы молім...
Прыгожы, Усёдаравальны
Ідзе па зямной юдолі (142).

Між вобразамі вядомых, знаёмых гарадоў сустракаем проста горад, зусім незнаёмы, чужы, бо паэт імкнўся перадаць уражанне ад сустрэчы, выказаць пачуццё надзвычайнае лёгкасці ў чужым горадзе, калі чалавек не абцяжараны нічым, калі ён можа проста заставацца сабою, мець асалоду вандроўніка. Менавіта гэты верш цытуе даследчык творчасці паэта А.А. Раманчук, сцвярджаючы, што *горад для лірычнага героя Яна Чыквіна – не бяздушныя стандартныя гмахі, фабрычныя карпусы, атрутныя артэрыі камунікацый, муры, вулкі і людская адчужанасць, а палёт чалавечай думкі і працы, гэта магчымасць неверагодных сустрэч, помнікі, трамы, цудоўная архітэктура розных эпох*¹³:

Як прыемна ісці па чужым горадзе без спеху,
Спраў не маючы і ніякіх клункаў,
Паддаючыся салодка-дымнай плыні вуліц,
Быццам човен пушчаны на віры скрыжаванняў,
На пацвільы затонні плошчаў абамлелых,
На зялёны шквал акварыумаў-паркаў... (103).

¹³ А. Раманчук, *Гарыць мая свяча. Творчая індывідуальнасць Яна Чыквіна*, Беласток 2000, с. 45.

Назва верша “Веравызнанне”, здавалася б, не адпавядае зместу. Тут ізноў варта прыгадаць меркаванне У.М. Топарава: *У многіх міфаэтычных і рэлігійных традыцыях міфалагема шляху выступае... як абазначэнне лініі паводзінай (асабліва часта маральных, духоўных), як пэўны звод правілаў, закон, вучэнне, своеасаблівае веравызнанне, рэлігія*¹⁴. Такое веравызнанне, веды пра сябе і прастору, адпаведнасць, каардынацыя рытму свайго шляху з навакольным дасягаецца героем Яна Чыквіна.

Стасункі асобы з чужым горадам, дзе галоўнае – адчуванне адзіноты, адчужэння, адлюстраванне Юрый Баена ў вершы “На вакзале чужога горада”. “Дэкарацыі” да лірычнага дзеяння адпаведныя, пейзаж выконвае функцыю ўзмацнення журботнага стану душы самотніка:

Позні вечар.
 Стаю на вакзале
 Чужога горада.
 Праліўны дождж
 Балюча сячэ мой твар.
 Журботна тут,
 Холадна ды сонна...¹⁵

Цікавую інтэрпрэтацыю біблейскага сюжэта аб выклятым і знішчаным горадзе прапануе Міра Лукша ў вершы “Садом”. Нішто не змянілася з тых прадаўных часоў у людскай грамадзе, дзе нельга знайсці чалавека, што *слова шануе, і робіць дабро, не чынячы зла*. Блазнаванне, якое дапускае аўтарка (Лот – муляр Ігар Б., жонка, што *майчала сёння незвычайна, не называючы псіхам ненармальным і інш.*), ненаўмыснае. Яно адлюстроўвае змізарнелы людскі свет, з’іначаныя асабістыя, сямейныя стасункі, калі нават жонка Лота з ім не пайшла; *і кватэра з ёй асталася ў астылым доме высокім*. Нязменны толькі лёс праклятага горада перад Небам. Быццам застаецца ён жыць, але гэта толькі прывід жыцця, існаванне, бо ў граху. І выйсця з такога стану няма:

І сцэлеца над месам буры смуродны дым –
 ці то гар спаленых касцей, ці душаў чад.
 Чорную пляму бачаць на сваіх картах птушкі
 замест таго горада і яго абмінаюць...¹⁶

¹⁴ В.Н. Топоров, *Пространство и текст*, с. 267.

¹⁵ Ю. Баена, *Вечар над светам*, Беласток 1998, с. 33.

¹⁶ М. Лукша, *Пад знакам Скарпіёна*, Беласток 2011, с. 46.

Нават гэты невялікі агляд урбаністычнай паэзіі “белавежцаў” сведчыць пра яе багацце і разнастайнасць. Мастацкае асэнсаванне вобраза горада выяўляе не толькі адметнасць засвоенай імі культурнай прасторы, не толькі ўзбагачае новым досведам, але па-новаму раскрывае вобраз лірычнага героя творцаў. У адносінах да гарадской прасторы мы не сустрэнем раўнадушша, абьякавасці, калі горад паўстае толькі нікчэмным фонам для лірычнага дзеяння. Паэты ставяцца да горада з асаблівай цікаўнасцю, імкненнем асэнсаваць яго коды, сімвалы, незалежна ад таго, станюўчую ці адмоўную рэакцыю ён у іх выклікае.

STRESZCZENIE

OBRAZ MIASTA W POEZJI TWÓRCÓW STOWARZYSZENIA BIAŁOWIEŻA

Artykuł omawia topos miasta w poezji twórców Stowarzyszenia „Białowieża”. Autor analizuje najbardziej charakterystyczne dla osobistej percepcji miasta kodu interpretacyjne: kulturowy, historiozoficzny, psychologiczny. Szczególną uwagę zwraca na poezję Jana Czykwina, w której temat ten zajmuje wiele miejsca.

Słowa kluczowe: obraz miasta, kontekst kulturowy przestrzeni miejskiej, kod historiozoficzny.

SUMMARY

THE IMAGE OF THE CITY IN THE POETRY OF BIALOWIEŻA LITERARY CIRCLE

The article discusses the author's reflection image of the city so the “Białowieża”, analyzes the various interpretative codes: cultural, historiosophical, psychological, which are characteristic of personal perception Urbanik different creators. Special attention is paid analyze poetry Yan Chikvin, in whose works the image of the city occupies a particularly important place.

Key words: image of the city, the cultural context of urban space, historiosophical code, poetry.